

SVETI JERONIM
PREMA *DESET GOVORA* PETRA PAVLA VERGERIJA
I *INSTITUCIJI* MARKA MARULIĆA

Vinko Grubišić

UDK: 821.163.42.09-9 Marulić, M.
235.3 Hieronymus, sanctus
Izvorni znanstveni rad

Vinko Grubišić
University of Waterloo
K a n a d a
vggrubis@watarts.uwaterloo.ca

Proučavanje dvaju Marulićevih djela, *Evandelistara* i *Institucije*, u zadnja dva desetljeća uvelike je uznapredovalo, ali pitanje kojim se izvorima Marko Marulić služio u izboru brojnih primjera u tim djelima još uvijek nije dovoljno proučeno. U pravu je Drago Šimundža kad tvrdi: »Poticaj je dakle došao iz stare klasične literature, ali je supstancijalno izviraio iz srednjovjekovne i starije religiozne književnosti, iz prepričavanja storija, zгода, i raznih životopisa svetaca, iz kojih je preuzeo najviše narativnog gradiva.«¹ Nije mnogo određeniji ni Tomislav Ladan kad kaže: »Pisac (tj. Marulić, V.G.) se najviše oslanja na Stari i Novi zavjet, ali se poziva i na Jeronima, papu Grgura, Euzebija Cezarejanskoga, te Johanna Cassianusa.«²

Osim svetopisamskih knjiga obaju zavjeta, raznih života svetaca, Marulić je poznavao i različite hagiografske spise pa i priču o Barlahamu i Jozafatu, o apostolu Tomi u Indiji, ali ne bi bilo nimalo teško dokazati da su Jeronimova djela imala posebno značajnu ulogu u Marulićevim uputama, koje su potkrijepljene brojnim primjerima.³

¹ »Glavna obilježja i kulturno povijesno značenje Marulićeve Institucije«, u: M. M a r u l i ć, *Institucija* I, prir. i prev. B. Glavičić, Split: Književni krug, 1986, str. 18.

² »Marulićev Syllabus«, u: *Parva mediaevalia*, Zagreb: Matica hrvatska, 1983, 88.

³ U više je radova naglašavano kako je Marulić gajio posebnu ljubav prema sv. Jeronimu, u kojemu je gledao i više nego uzor (»Ille meus est et ego suus«). U jednom od pisama koja je pronašao i objavio Miloš Milošević Marulić piše Jakovu Grsolariju: »U međuvremenu ću ti poslati životopis blaženoga Jeronima što sam ga ovih dana napisao,

Nakon tih općih smjernica valjalo bi istražiti izvore svih pojedinih primjera. U tome je zanimljiv rad Brende Dunn-Lardeau »L'Originalité de l'écriture hagiographique humaniste et pré-tridentine dans le *De bene beateque vivendi institutione per exempla sanctorum* (1498) de Marko Marulić«,⁴ gdje se pokazuju utjecaji glasovitog djela Jacopa de Voragine *Legenda aurea* na razna latinska i prijevodna izdanja *Institucije*.

U svom po mnogočemu poticajnu radu »Marulić et Erasme, lecteurs de saint Jérôme« Charles Béné tvrdi da su Jeronimova djela imala osobito mjesto u Marulićevim razmišljanjima, »posebno u njegovu najvećem uspjehu, *Institutio bene vivendi per exempla sanctorum*«. ⁵ U tomu radu veliki francuski proučavatelj renesanse Ch. Béné najprije sagledava općenito Marulićeva djela u kojima se spominje sv. Jeronim (31-33), a zatim, veoma kratko, govori tek o nekim mjestima iz *Institucije* u kojima je riječ o Jeronimu ili pak o nekoj osobi iz Jeronimova opusa (33-34).

*

Jedan od velikih poklonika sv. Jeronima, Istranin Petar Pavao Vergerije Stariji (1369 – 1444),⁶ ostao je kroz stoljeća veoma malo poznat u Hrvatskoj, ne samo zato što je većinu života proveo izvan rodne mu Istre (u Italiji i Mađarskoj) nego

čim ga mognem dobiti od onih kojima sam ga dao na prepisivanje.« (M. Milošević, »Sedam nepoznatih pisama Marka Marulića«, *Colloquia Maruliana* I (1992), str. 51). Taj je životopis, skupa s polemičkim djelcem *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt* objavio D. Novaković u *Colloquia Maruliana* III (1994), str. 26-56.

⁴ *Colloquia Maruliana*, X (2001), str. 63-76. Autorica je također priredila francusko kritičko izdanje Jacques de Voragine, *La légende dorée*, Édition critique; dans la révision de 1476 par Jean Batailler, d'après la traduction de Jean de Vignay (1333-1348) de la *Legenda aurea* (c.1261 – 1266), Paris: Honoré Champion Éditeur, 1997.

⁵ *Colloquia Maruliana*, X (2001), str. 29-45.

⁶ John M. McCann, S. J., *Pierpaolo Vergerio the Elder and Saint Jerome – An Edition and Translation of Sermones pro Sancto Hieronymo*. Temple, Arizona: Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies, 1999. Uz popis rukopisa i tiskanih izdanja Vergerijevih govora, autor, uz to kritičko izdanje, donosi veoma opširnu bibliografiju na str. 324-369. Petar Pavao Vergerije (Petrus Paulus Vergerius, 1370-1444) upoznao je dosta buran život. Kao dijete je zbog političkih borba u tadašnjoj Mletačkoj Republici morao je napustiti rodni Kopar u Istri, pri čemu je bio uvjeren da je njegovoj obitelji od pomoći bio sv. Jeronim. Studirao je najprije u Bolonji, zatim u Padovi medicinu i pravo. Bio je jedno vrijeme tajnik pape Inocenta VII. i Grgura XII, a s Koncila u Kostancu, iz nepoznatih razloga, odlazi u Budim na dvor mađarsko-hrvatskoga kralja Sigismunda gdje, nakon višegodišnje diplomatske angažiranosti, istupa iz službe poslije Sigismundove smrti 1437. Najpoznatije mu je djelo *O plemenitom vladanju i slobodnim studijima* (*De ingenuis moribus et liberalibus artibus*), koje je posvećeno Ubertinu de Carrara kojemu je vjerojatno određeno vrijeme Vergerije bio odgojitelj. Iako mu druga djela zaostaju za *De ingenuis...* valja ipak naglasiti važnost i drugih dvaju djela koja mu omogućuju jedno od najznačajnijih mjesta među ranim humanistima: *Vita Petrarchae* te *Sermones decem pro sancto Hieronymo*. Djelo *De ingenuis moribus* smatra se jednim od najznačajnijih pedagoških djela rane renesanse. Sačuvano je oko sto pedeset rukopisa tog djela iz šesnaestog stoljeća, a ima više od trideset njegovih inkunabulnih izdanja. Prema Harrisonu Woodwardu, Vergerija

i zbog toga što njegova djela, ali samo na prvi pogled, ne bi imala nekog izravnog značenja za Hrvatsku. Međutim, to što se može reći za njegovo djelo nikako se ne bi moglo tvrditi i za njegovo djelovanje. Vergerije je proveo dvadesetak godina na dvoru mađarsko-hrvatskih vladara i veoma je važan za uspostavljanje, oživljavanje i održavanje kulturnog kruga oko kojega će se poslije okupljati Ivan Vitez od Sredne, Ivan Česmički, odnosno *Ianus Pannonius*, Antun i Faust Vrančić, Stjepan Brodarić i još neki manje poznati humanisti na mađarskom dvoru.

Vergerije je još iz djetinjstva, iz Istre, ponio uspomenu kako su njegovi na blagdan svetoga Jeronima priređivali gozbu za poslugu i za siromahe. Iz zahvalnosti za svečevu pomoć Vergerije je nastavio čitava života štovati sv. Jeronima, a i deset govora o kojima je ovdje riječ nastalo je kao plod toga štovanja. Riječ je dakle o prigodnim govorima, iz kojih se stalno, a ponekad i odveć jasno, pokazuje panegiričnost.

No kako primjećuje isusovac John M. McManamon, priređivač kritičkog izdanja Vergerijevih *Govora za sv. Jeronima*, trostruka je svrha tih govora, u kojima se štovatelj sv. Jeronima obraća najvećma kleru i redovnicima (*patres fratresque carissimi, fratres carissimi, praestantissimi viri atque optimi patres, praestantissimi patres, reverendissimi patres fratresque carissimi, religiosi et sancti viri*), ukazujući najprije kako Jeronim treba redovnicima biti uzor i po tomu što je prezirao crkvene časti, tako da je kad su ga smatrali najučenijim čovjekom u Rimu, otišao na poduke Grguru Nazijanskomu, gdje se uz svetost očituje i skromnost te – što je za renesansu najvažnije – Jeronimov primjer zorno pokazuje kako se pustinjački život nikako ne protivi učenosti. McManamon naglašava kako je Vergerije inzistirao na potrebi reformiranja redovništva, glede meditativnosti, jednostavnosti, poniznosti i učenosti. Jeronim je bio »doktor ne samo riječju nego primjerom, a njegov život nije ništa manje jasan negoli je njegov govor« (*Doctor non solum verbo sed exemplo, nec minus vita clarus quam sermone*), kaže Vergerije u petom govoru. Te riječi potpuno potvrđuju Jeronimove upute – iz jednog njegova pisma – kako nije dovoljno što propovjednik ističe govorom nego što svjedoči djelom.⁷

Živeći u veoma teškim vremenima, i u još težim okolnostima u Rimu, gdje je rivalstvo između pape Grgura XII. i Benedikta XIII. prevršivalo svaku mjeru, gdje je umjesto njihova izmirenja Grgur XII. dao jednostavno pohapsiti kardinale koji su na tom pomirenju inzistirali, sasvim su očite Vergerijeve aluzije da se treba ugledati u Jeronimov primjer u vladanju visokog klera, pa i u postupcima sama vrhovnog svećenika.

valja po tomu djelu smatrati »istinskim utemeljiteljem novog odgojiteljstva dječaka«. Vergerije smatra da se školski program treba sastojati od povijesti, moralne filozofije i retorike. Vergerijeovi stihovi već su odavno pali u zaborav, njegovu nekada popularnu dramu *Paulus*, uglavnom u terencijskoj maniri, danas zaobilaze povijesti renesansne književnosti, ali je Vergerije značajan ne samo kao Petrarkin životopisac (*Vita Petrarcae*) nego je u književnosti najzaslužniji po tomu što je Petrarkin latinski spjev *Africa* ugledao svjetlo dana.

⁷ ... *curiosi mihi praedicatores nostrī temporis videntur, quibus omne in bene dicendo studium est, in bene faciendo nullum.* (»Čine mi se čudnima naši propovjednici kojima se sve dobro nastojanje sastoji u govorenju, a nikakvo u djelovanju.«) Tekst nav. prema M c M a n a m o n, str. 19.

*

U vrijeme školovanja u Padovi splitski je humanist Marko Marulić mogao naići na neko već tada veoma popularno djelo bivšeg studenta i poslije profesora na tada glasovitom Padovanskom sveučilištu. Za Vergerija je Jeronim »najuzvišeniji među znanstvenicima, prethodnik u djevstvu, prvak među ispovjednicima, izvrstan među monasima, najpoznatiji od heremita te, što je već prije trebalo napomenuti, izuzetan među mučenicima.«⁸

Marulićevi odnosi prema Jeronimu nisu bili opterećeni teretima crkvene situacije njegova vremena i sredine, ali i on donosi pojedinosti iz njegova života, odnosno iz života Jeronimovih junaka i junakinja, kojih je jedina svrha potaknuti posebno redovnike i redovnice na krepostan život.

Iako su živjeli u sasvim različitim sredinama i djelovali u gotovo oprečnim okolnostima, Vergerije Stariji i Marulić imaju ponešto zajedničko, sve ako i ostavimo postrance moguće zajedničko mjesto studija – Padovu, i to što su pisali latinski u stihu i prozi. Ono najvažnije što ih veže jest privrženost obojice pokretu *devotio moderna*. Govoreći o Vergeriju dobar znalac crkvenih prilika u Hrvatskoj i u Europi Franjo Šanjek kaže: »S humanizmom u Hrvatskoj se pojavljuje *devotio moderna*. Idejom se oduševljavaju hrvatski sudenti, povratnici s europskih sveučilišta. Petar Pavao Vergerije st. (1370-1444) začetnik je pokreta 'moderne pobožnosti' u Hrvata. U raspravi *O plemenitom vladanju i slobodnim studijima* preporučuje suvremenicima svoje vježbanje u vrlinama, samodisciplinu i umjerenu askezu. Njegov učenik Ivan Vitez od Sredne (1400-1472) naglašava osobni integritet (čast) kao prijeko potrebnu sastavnicu za postizanje duševne ravnoteže.« Odmah zatim Šanjek nastavlja: »Temeljne odrednice 'moderne pobožnosti u Hrvata' najjasnije su izražene u djelima Marka Marulića Splićanina. *Pouke za čestit život (De institutione bene vivendi, 1506)* najdotjeranije je Marulićevo djelo spomenute orijentacije (...)⁹

*

Obraćajući se benediktincima u prvom govoru, Vergerije naglašava da je sv. Benedikt u svojim pravilima slijedio Jeronimove primjere. Po svemu sudeći, u sljedećim govorima Vergerijevo se slušateljstvo mijenjalo, a između pojedinih govora redovito bi proteklo podosta vremena, jer su govori bili prigodni, priređeni za Jeronimov blagdan, tj. 30. rujna.

Glede Jeronimovih čudesa, i Vergerije i Marulić naglašavaju, na više mjesta, kako je njih bilo mnogo, ali se zapravo na njima Vergerije gotovo i ne zadržava.

⁸ *Qui etiam fuit inter doctores summus, inter virgines praecipuus, inter confessores primus, inter monachos egregius, inter eremitas notissimus, et, quod prius dicendum erat, inter martyres eximius. (Sedmi govor), M c M a n a m o n, str. 210.*

⁹ Franjo Š a n j e k, »Crkva i kršćanstvo«, u: *Hrvatska i Europa*, sv. II (ur. E. Hercigonja), Zagreb, 2000, str. 253.

To dabome nije slučaj s Marulićem, što se objašnjava time da je narav *Institucije* tražila izvanredne, zapamtljive primjere, a tu su poučna čudesa najpogodnija. Razloge za svoj postupak možda je najbolje objasnio sam Vergerije, naglašavajući svojim slušateljima da Jeronima slijede u ljubavi i dobrim djelima, što im nitko ne može zanijekati ako im već nije dano da sveca oponašaju u krepostima i činjenju čudesa (*si in miraculis et virtutibus faciendi imitari non licet, at in caritate et bonis operibus nemini negatur*, prvi govor, str. 138). Ipak ni Vergerije nije mogao zaobići Jeronimove nadnaravne moći: »U tomu je mjestu (naime, u pustinji, V.G.) Bog učinio mnoga i velika čudesa po njemu, od kojih sigurno nije najmanje ono što je učinio da mu se lav, ta najžešća od zvijeri, podredi te da sluša njegove zapovijedi kao da posjeduje razum.«¹⁰

Marulić u dva navrata navodeći priču o lavu ostaje tek pri jednom detalju: »Tako se i za svetoga Jeronima kaže da mu je lav, zvijer čak žešća od medvjeda, iskazivao poslušnost. Navikao se, naime, izvoditi na pašu samostanskoga magarčića i pratiti ga dok pase, vršeći tako dužnost goniča. No kad mu se jednom izgubio, bilo mu je naređeno da sam donosi drva na leđima, i strpljivo je podnosio s nevjerojatnom pitomošću, da ga natovare, sve dok poslije nije našao magarčića te ga pred sobom goneći u samostan doveo natrag. Eto, nijeme se životinje pokoravaju naredbama starješina, a čovjek se, koji je razumno biće, usuđuje protiviti. I zaista, tko se god suprotstavi njihovu naređenju, pokazat će se time, prema već navedenim primjerima, oporijim i nerazumnijim od divljih zvijeri.«¹¹

¹⁰ *Quo in loco multa Deus magnaue miracula per illum fecisset, illud certe non parvum fuit quod leo, saevissimus beluarum, in ejus usus est datus et velut rationis particeps mandatis parebat.* M c M a n a m o n, str. 148.

¹¹ Svi su navodi pr. Marko Marulić, *Institucija* I-III, Opera omnia, knj. 5. Split: 1986-1987. II, 184-5, u prijevodu Branimira Glavičića. Navodim prema broju sveska i stranice. Vjerojatno tiskarskom pogeškom ovdje je u prijevodu »da mu je i od medvjeda divlja zvijer« umjesto da mu je »zvijer čak žešća od medvjeda« (*»ursis etiam belua ferocior«*, II, 512). Priča o lavu u Jeronimovim je životopisima bila veoma popularna. Među inima, čitavu će priču čitatelj naći u djelu španjolskog jeronimovca, humanista i jednog od najpoznatijih Jeronimovih životopisaca Joséa de S i q ü e n z a u opširnu djelu o sv. Jeronimu pod naslovom *La Vida di San Jeronimo, Doctor de la Santa Iglesia*. Madrid, por Tomás Iunti. MDXCV. Kako nisam uspio pronaći to djelo na španjolskom, ovdje se služim engleskim prijevodom *The Life of Saint Jerome – The Great Doctor of Church, in six books*. From the original Spanish of the Reverend Father Fray Jose de Sigüenza, professed monk of the Royal monastery de San Lorenzo, Madrid, by Mariana Monteiro. London: Sands and Sons, 1907. str. 510-517. Po prilici priča ide ovako: Dok je sv. Jeronim s braćom tumačio Sveto pismo, u samostan je došepesao lav, a kako nije bilo mnogo zatvorenih vrata ušetao je ravno među redovnike. Lavu je u jednoj šapi bio trn. Braća su se razbježala, a Jeronim je lavu iščupao trn iz šape koju je ovio da mu tako ublaži bol. Zahvalni lav stavio se u službu samostanu tako što se brinuo za magarčića koji je redovnicima bio od velike koristi. Jednoga je dana lav čekajući na magarčića zaspao, a trgovci s karavanom iz Egipta ukrali su magarčića pa je lav od tada bio kažnjavan – jer su smatrali da je on pojeo magarca – uskraćivanjem hrane (čemu se poslije Jeronim usprotivio pa je molio monahe da se smiluju lavu), a sam je lav morao obavljati poslove koje je prije magarac obavljao. No jednog je dana lav vidio u prolazu trgovce s izgubljenim magarcem. Od lavlje rike prestrašeni su se trgovci razbježali, a lav je ponovno doveo ne samo magarca nego i deve u samostan, nakon čega su i trgovci došli u samostan i molili redovnike za oprost. Sveti Jeronim im je dabome

Kao i redovito, u Marulića ne nedostaje moralna pouka, jer riječ je ipak prvenstveno o poučnom djelu. Za razliku od *Institucije*, gdje se ta priča nekoliko puta tek spominje, u *Vita divi Hieronymi presbyteri...* nalazi se potpuna priča o pripitomljenom lavu (*«Leonis miraculum»*).¹²

Motiv s lavom spomenut je u dva navrata u Vergerijevim govorima, ali tek usputno, što se može objasniti i time da je to »čudo s lavom« bilo poznato Vergerijevu slušateljstvu, kao što valja pretpostaviti da je bilo poznato i čitateljima Marulićeve *Institucije*.

Imajući u vidu svrhu Vergerijeva i Marulićev djela, naravno je da se u obojice mnogo više inzistira na Jeronimu kao modelu, na svečevoj radišnosti, učenosti, poniznosti, askezi i odanosti Bogu, odnosno istovremeno svetosti i učenosti, nego na čudesima. A ipak, ponekad kao da i ozbiljni Vergerije svoju publiku želi zabaviti pa ne zaboravlja napomenuti, na primjer, onu frivolnu priču o Jeronimovu jutarnjem dolasku na službu Božju kad je ušao u crkvu djelomice obučen u žensko ruho, koje su mu zlobnici podmetnuli (*Nam muliebri veste per fraudem contactum de incontinentia calumniati sunt*, 152). Iako su i Vergeriju bili poznati Jeronimovi hagiografski spisi, koje spominje kao »*vitae patrum*« (u prvom govoru), narav panegiričnosti njegova djela nije dopuštala da se previše zadržava na fabularnim zgodama iz Jeronimova života.

S obzirom na sve te zlobničke poteze protiv Jeronima, Vergerije na više mjesta naglašava da ga možemo smatrati pravim mučenikom. A u *Instituciji* Marulić na više mjesta ističe Jeronimovu izuzetnu strpljivost u odnosu prema zavidnicima i zlobnicima: »Kad ni trpnjom nije mogao suzbiti pakost zavidnika i njihove napade, sveti se Jeronim povukao iz Rima. Blagu je, naime, i mirnu čovjeku svojstveno da se uklanja nepoštenju drugih ljudi i da se ne bori protiv zlonamjernosti

oprostio i čitava je priča završila sretno. No jedan je od problema bio i u tome što u Betlehemu i u njegovoj okolici, kao ni u Haldijskoj pustinji gdje je Jeronim boravio ranije, nije uopće bilo lavova, ali u legendama takve »nepodudarnosti« i nisu baš rijetkost. No ipak je i to mogao biti razlog što se ta ista legenda poslije povezivala s monahom Gerasimom, o kojemu Sofronije u djelu *Pratum spirituale (Duhovna livada)* donosi istu priču. Zamjena Jeronima Gerasimom mogla je biti prouzrokovana i sličnošću imena, tako da je motiv iz jednog životopisa prenesen u drugi. De Sigüenza navodi i još neke svece kojih su se imena povezivala s legendom o lavu. Španjolski jeronimovac tu priču svodi na simbolizam gdje lav označuje snagu, i uspoređuje sv. Jeronima sa sv. Ivanom u društvu janjeta. »Snaga jedne životinje i blagost druge dvije stvari su svojstvene Kristu.« U drugu ruku, Jeronimova snaga, neustrašivost i srčanost pokazuju lavovske Jeronimove odlike. Popularnost te priče o Jeronimu i lavu pokazuju i brojni slikari koji su slikali mirna lava (ponekad uz zaspala psa) gdje leži u blizini Jeronimovih nogu. Priča o lavu nije bila popularna samo od Ezopa pa do srednjeg vijeka nego je posebnu pažnju privlačila baš u vrijeme renesanse. Usp. Eugene J. Rice, *Saint Jerome in the Renaissance*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1985, str. 38-45. Prema Riceu, legenda o lavu se prvi put povezuje s Jeronimovim imenom u Jeronimovu životopisu poznatu pod nazivom *Plerosque nimirum*.

¹² *Vita divi Hieronymi presbyteri a Marco Marulo edita: adiectis miraculis quę de illo Cyrillus Nazarethi episcopus commemorat in summamque redactis breviorum, Colloquia Maruliana III*, str. 25-66 (prir. D. Novaković). Priča o lavu je na str. 35-36. O razvoju te priče od Ezopa pa do sv. Gerasima te o njenom uvrštavanju u životopis sv. Jeronima općenito nazivanom *Plerosque nimirum*, v. u uvodnom tekstu D. Novaković a, str. 15.

tvrdoglavih. Ali na koga su se u Rimu obarali ljudi, tomu su u sirijskoj pustinji služile zvijeri.« (II, 211) Obojica, Vergerije i Marulić, čuvaju se prevelikih digresija kako bi što izravnije iznosili Jeronimove vrline. Maruliću je, međutim, i te kako stalo da mu primjeri budu što raznovrsniji, što življi, tako da čitatelja drže u napetosti. Otud brojni primjeri iz života dvaju »Jeronimovih pustinjaka«, tj. iz dvaju hagiografskih spisa, *Vita Pauli primi eremita*e i *Vita Hilarionis*.¹³ Od drugih Jeronimovih likova posebno su brojni primjeri povezani s kreposnom udovicom Paulom.

Paulina kćerka Eustohija, kojoj je Jeronim upućivao neka od svojih najljepših pisama, spominje se i u Vergerija. Njoj je Jeronim pismeno slao savjete, ohrabrivao je, ali se ponekada njoj znao i izjadati o vlastitim kušnjama, nevoljama, trpnjama.

Kao da su obojica, Istranin i Splitsanin, htjeli pokazati kako se svetost ne stječe olako te kako i očeličeni sveci prolaze kroz kušnje i napasti puti, pa iznose Jeronimove muke u pustinji, o kojima je riječ u jednom pismu Eustohiji, nakon kojih se Jeronim dao na molitvu i plač pa se poslije osjećao kao među anđelima: »Nakon mnogo suza i nakon što sam oči držao uprte u nebo, kadšto mi se činilo da se nalazim u povorkama anđela te radostan i veseo pjevah: 'Potrčat ćemo za tobom, za mirisom tvojih pomasti'«.«¹⁴

I Vergerije i Marulić naglašavaju Jeronimovu poniznost i skromnost, videći ih posebno u tomu što je odbio papinsku čast, tako da je umjesto na Petrovu stolicu dospio u pustinju. Vergerije navodi: »Tako je ovaj vrijedni svetac provodio svaku vrstu hvale vrijedna života. Živio je apostolski u Rimu, gdje je nakon smrti svećenika koji je tada stajao na čelu crkve, prema rasudbi sviju, bio dostojan postati vrhovnim svećenikom, a prihvatio je u pustinji anahoretski život pustinjaka, u Betlehemu život cenobita, a posvuda je provodio veoma svet i Bogu ugodan život.«¹⁵ Prema Maruliću, Jeronim je »bježeći od ispraznosti ovoga svijeta napustio Rim«. (I, 205) Vergerije uzimlje kao činjenicu da je sv. Jeronim u Rimu postigao kardinalsku čast (»*Roma... ubi iam erat presbyter cardinalis*«, treći govor, str. 152),¹⁶ a i u Marulićevu djelu *Vita diui Hieronymi*, nalazimo »*a Liberio Pontifice Maximo p̄sbyter cardinalis est creatus*«, 26).

¹³ *Vita Malchi* ne spominje se u *Instituciji*.

¹⁴ Nije teško utvrditi da su se Vergerije i Marulić služili različitim izdanjima Jeronimovih pisama (iako su razlike veoma neznatne), a zanimljivo je da su im čak i biblijski navodi dosta različiti. Latinski tekst kod Vergerija glasi: *Post multas lacrimas, post coelo oculos inhaerentes nonnumquam videbar mihi interesse agminibus angelorum et laetus gaudensque cantabam*: post te in odorem ungentorum currimus. (Vergerije, 188) A Marulić »*Post multas lacrymas, post celo inherentes oculos nonnumquam videbar agminibus interesse angelorum et letus gaudensque cantabam*: Post te in odorem ungentorum tuorum curremus.« (*Institucija*, hrvatski prijevod I, 197 te II, 288, a lat. II, 605).

¹⁵ *Omne itaque genus vitae laudabilis hic pretiosus sanctus exercuit: Romae apostolicam, ubi et defuncto pontifice qui tunc ecclesiae praeerat ab omnibus summo sacerdotio dignus iudicabatur, eremiticam in deserto quod anachoritarum est: in Betlehem coenobiticam; ubique sanctissimam ac Deo placentem.* (Vergerije, 154)

¹⁶ Jeronimov se »kardinalat« počeo dovoditi u pitanje u vrijeme renesanse, a posebno u vrijeme reformacije. Već spomenuti José Martínez de Espinoza de Sigüenza u djelu *La*

Vergerije i Marulić pridaju dosta veliko značenje glasovitom Jeronimovu grozničavom snu (opisanom u pojedinostima u jednom Jeronimovu pismu Eustohiji) kad ga je Sudac išibao predbacujući mu da nije kršćanin nego ciceronijanac. Popularnost tog sna sasvim je razumljiva jer je tu dotaknuto pitanje odnosa prema poganskim piscima, što je renesansa, u odnosu na prethodni srednji vijek, rješavala dosta radikalno. Taj je san bio posebno populariziran brojnim izdanjima i prijevodima *Legenda aurea* Jacopa de Voragine.¹⁷ Najbitniji dio sna Vergerije prepričava uglavnom Jeronimovim riječima. Bez obzira na Jeronimovu strogu zakletvu i modrice po tijelu što ih je vidio nakon što se probudio (»ako ikada budem čitao svjetovne knjige, Gospode, zanijekao sam te«),¹⁸ Vergerije dodaje da je i poslije – po vlastitom Jeronimovu priznanju – Jeronim čitao poganske knjige, ali da se tolikim žarom dao na studij božanske riječi kakvim nikada prije nije proučavao knjige poganske. Jeronim je toliko svetopisamskih knjiga preveo – nastavlja Vergerije – komentara priredio, napisao knjiga protiv heretika, da nije poslije mogao ni imati vremena za čitanje poganskih knjiga koje su mu dabome koristile u usavršavanju stila i izraza koji se može mjeriti s Ciceronom, »čije je knjige veoma marljivo čitao« (*cuius libros studiosissime legebat*, 156). Vergerije smatra Jeronimov san nekom vrstom »ekstatične vizije« (*extatica visio*), kojom se naglašava koliko je »ciceronstvo« bilo korisno Jeronimu upravo u prevođenju Svetoga pisma.¹⁹

Tako Vergerije među prvima Jeronimovu snu daje novi smisao, ukazujući na način kako će se renesansni pisci odnositi prema poganskim djelima, a ujedno potpuno ublažujući Jeronimovu kontradikciju glede sna i ozbiljne opomene Vječnoga suca.

vida... nakon Tridentskog koncila, pri samu koncu 16. stoljeća, među iste heretike svrstava Erazma Roterdamskog i Jeana Calvina, jer su »dirnuli u harmoniju mističnog tijela crkve« nižećući da je Jeronim bio kardinal. Dabome i nakon Erazmova objavljivanja djela *Hieronymi Stridonensis vita*, toga rekli bismo svojevrstnog kamena temeljca u kasnijem proučavanju Jeronimovih djela, slikari su i dalje prikazivali Jeronima s kardinalskim plaštem, a ponekad i s kardinalskim šeširom. Kako je de Sigüenza bio čvrst u svojem uvjerenju, pokazuje i njegov sugestivni naslov šestog poglavlja treće knjige djela *La vida... (The Life of Saint Jerome, the Great Doctor of the Church)* »St. Jerome a Cardinal. – The Antiquity of this dignity is proved.«

¹⁷ Usp. B. D u n n - L a r d e a u, str. 936-943.

¹⁸ *Domine, si umquam saeculares libros legero, te negavi* (Vergerije, 156).

¹⁹ *Nec me deterret quod damnatus fuerit eius studii aliquando Hieronymus, cum extatica visione tractus ad iudicii aeterni tribunal et quinam esset interrogatus pro Christiani nomine quod inter metum trepidationemque profitebatur Ciceroniani sibi nomen obici audivit. Neque enim res ipsa damnata est (sed fortassis eius studium vehementius) sine qua profecto vix sacrae litterae, certe non tanta cum voluptate, legerentur.* (»Ne će me zasmesti to što je nekada Jeronim ekstatičnom vizijom dovučen pred sud vječnoga sudca, pa kad se ispitivan izjasnio kršćanskim imenom u strahu i drhtanju kad je čuo da mu se predbacuje da je ciceronijanac. Ta stvar nije sama po sebi osuđena (nego je time možda njegovo proučavanje postalo još izrazitije), jer bez tog usavršavanja jedva da bi se moglo čitati Sveto pismo s takvim zanosom. (Vergerije, 232)

Kod Marulića je, međutim, postupak sasvim drukčiji: on je tek Jeronimu opomena na bijegu od ispraznosti segasvitnje pa je sasvim logično da je Jeronim naučio lekciju jer »shvatio je da te bičeve nije sanjao, već da ih je primio za kaznu.« (I, 205).

Ali u Marulićevoj *Instituciji* Jeronimov san nije samo lekcija Jeronimu nego i čitateljima da i oni »s punim pravom zaslužuju osudu koji, očarani tužaljka i izmišljotinama poganskih pjesnika neće ni da se osvrnu na Sveto pismo«. (I, 211). Valja nam pomišljati kako ni Marulićeve riječi ne isključuju vrijednosti klasične književnosti nego tek kore one koji bi čitanjem tih djela potpuno zanemarivali lijepo izgrađeno kamenje u kršćanske hramove.

To što je Vergerije naznačio glede poganskih knjiga, veoma će jasno doreći Lorenzo Valla i Erazmo Roterdamski koji je Jeronima smatrao meritornim u rasuđivanju kako će se kršćanski pisci odnositi prema poganskim umjetničkim ostvarenjima, gdje je – prema Erazmu – slikovito rečeno sasvim naravno ugrađivati lijepo izgrađeno kamenje u kršćanske hramove.

I Marulić spominje Jeronimov san,²⁰ gdje se svetac našao pred višnjim sucem, koga nije mogao uvjeriti da nije ciceronijanac nego kršćanin pa »da je bio pušten uz zakletvu da ubuduće nikada više ne uzima u ruke druge knjige izuzev Božje i da je te potom čitao s tolikim marom s kolikim prije nije čitao smrtničke« (*Institucija*, I, 205). Svakako je Marulić poznavao i polemike oko Jeronimova sna, jer spominje Jeronimova protivnika Rufina (Usp. *Vita* ... 27-29), ali se nije ni on previše bavio Jeronimovom nedosljednošću i zakletvom.

*

Od brojnih posthumnih čudesa sv. Jeronima Vergerije i Marulić navode Jeronimovo ukazanje sv. Augustinu, što dabome ima veliko značenje i po tomu što se radi o povezivanju dvojice velikih crkvenih autoriteta. Vergerije piše: »Kad se Jeronim, poodmakao u dobi u starosti pred smrt, od koje nije bježao, približavao nagradi sreće na koju je pozvan te u isti čas kad mu je duša napustila tijelo, vidio ju je Augustin (a tako, naime, piše sam onaj koji ne zna lagati), iako je tada Jeronim bio od njega udaljen golemim prostranstvom.«²¹ A Marulić: »Istog dana, ta se sveta duša, sjajeći čudesnim sjajem, ukazala Augustinu u Hiponu.« (III, 314)

I Vergerije i Marulić baziraju se na pseudo-Euzebijevu djelu *Epistola de morte* te na pseudo-Augustinovoj *Epistola de magnificencia*, kojima se obilno koristio i

²⁰ Opširne obavijesti o tomu snu te Jeronimovim prethodnicima i nasljednicima u pogledu tog sna, kao i navode brojnih mišljenja o njemu, čitatelj će naći u radu Paul A n t i n, »Autour du songe de S. Jérôme«, *Revue des Etudes latines* 41 (1963), str. 350-374. (Pretiskano u knj. *Recueil sur saint Jérôme* Bruxelles: Latomus Revue des Etudes latines, 1968, str. 71- 100.)

²¹ *Cum enim Hieronymus gravis ulteriori senio mortique, quam non fugiebat, anima a corpore migrabat vidit eam (ita enim scribit is ipse qui nescit mentiri) Augustinus, grandi terrarum spatium ab eo tunc distans.* (Vergerije, 194)

glasoviti jeronimolog Giovanni d'Andrea (*Johannes Andreae*) u djelu *Hieronymianus*, koje je sigurno bilo poznato Vergeriju, a čini se i Maruliću.²²

I Vergerije i Marulić govore o rodnom mjestu Jeronimovu, ovaj drugi, dakako, u polemičnom spisu *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt*.²³ Obojica su upoznata s glasovitim djelom Flavija Blonda *Italia illustrata*, ali ni Vergerije ni Marulić ne misle da se Zdrinja (Sdregna) može prihvatiti kao Stridon. Poznato je da je Marulić nasuprot Blondu smatrao da nije riječ o Zdrinju u Istri nego o Sidroni, odnosno Strigoumu u Liburniji. Vergerije se, međutim, ne upušta u spekulacije. »Pokazuje se u blizini mjesta Sdregna, maleno selo nastanjeno s malo stanovnika, za koje pričaju da se odatle rodila ova svjetlost koja je nadugo i naširoko obasjala kršćansku vjeru. Mišljenje je puka stvar učinilo vjerojatnom i za učenje, a oni to temelje na prenošenju s koljena na koljeno te promjenom imena, pa kažu da tu ima neke sličnosti, iako se malo ostalog s tim slaže. Povijesni izvori tvrde da je iz grada Stridona koji se nekoć nalazio na granici Dalmacije i Panonije, a srušili su ga Goti. Istina bila kakva bila, oni među nama koji smo tu staru tradiciju zdušno prigrlili tako slavimo sunarodnjaka i time se još više nadamo da ćemo imati kod Boga većeg zaštitnika, gdje će tu posredovati i bilo kakvo neko zemaljsko srodstvo kao i blizina mjesta.«²⁴

Vergerije, dakle, smatra da u prilog Zdrinja kao Jeronimova rodnog mjesta ne ide ništa drugo nego neka sličnost imena i tradicija, bez nekih čvršćih temelja.

*

I Vergerije i Marulić imali su previše pouzdanja u pseudo-Ćirila Jeruzalemskog, pseudo-Euzebija Kremonskoga te pseudo-Augustina, a na to je sigurno znatno utjecalo i posredništvo spomenutog djela *Hieronymianus* u kojemu je Giovanni d'Andrea unio mnogo legendarnog iz zanimljivih velikih lažnih imena. Nakon njih dolazi Erazmov Jeronim, *Hieronymus redivivus* (kako je E. F. Rice i naslovio svoje poglavlje o Erazmu i Jeronimu u vrijeme renesanse), životopis

²² Više o djelu G. d'Andrea, *Hieronymianus*, koje se spominje i pod naslovom *De laudibus sancti Hieronymi*, koje je nastalo u prvoj polovici 14. stoljeća bilo tiskano u Kölnu 1482, vid. kod E. Rice, str. 64-65.

²³ Taj kratki tekst objavljen je u *Colloquia Maruliana* III (1994), 54-56 (prir. D. Novaković)

²⁴ *Monstratur enim in proximo Sdregna, rus tenue ac paucis incolis habitatum unde lumen hoc ortum memorant quod longe lateque fidem Christianam illustravit. Credibilem rem efficit vulgaris opinio a maioribus quasi per manus tradita et nomini corrupti, ut dicunt, similitudo quaedam, tametsi cetera parum convenient. Nam ex oppido Stridonis historiae natum perhibent quod olim Dalmatiae Pannoniaeque confinia tenuit et a Gothis eversum est. Utrumque habet se Veritas, nos famam hanc veterem cupide amplexati tanto coindigena gloriamur, et speramus ex hoc magis propitium illum habere apud Deum patronum quod terrena qualisqualis cognatio et locorum vicinitatis intercessit.* (Vergerije, 198). Zanimljivo je da onu dvoznačnu riječ »quondam«, koja se može odnositi na »quondam a Gothis eversum est« ili »quondam Dalmatiae Pannoniaeque confinium« Vergerije razrješuje u korist ove druge mogućnosti, zamjenjujući taj prilog riječima »quod olim confinia tenuit«.

istovremeno dokumentaran, koncizan i tako nadahnut, rekli bismo, gotovo kritički prikaz Jeronimova značenja u zapadnoeuropskom duhovnom i kulturnom životu, koji je ujedno poslužio svojevrsnim uvodom Jeronimovim *Opera omnia* koja je Erazmo priredio.

No Vergerije je unatoč panegiričnosti i čudnim mješavinama Jeronimove veličine, askeze i žrtve (koju on ponegdje nepotrebno pretvara u svojevrsno mučeništvo) kroz deset govora približio Jeronima slušateljstvu, posebno redovnicima, jer Jeronim mu je najredovničkiji od svih crkvenih naučitelja.

Marulićev Jeronim u *Instituciji* mnogo je bliži čitatelju negoli u djelu *Vita...* odnosno u kratkoj polemici *In eos...* Naime, *Institucija* je nadahnuto djelo u koje se podjednako dobro uklapaju primjeri iz Jeronimova zanimljiva životnog puta i isto tako zanimljivih djela, posebno njegovih pisama. Obojica, Vergerije i Marulić, ponose se velikim sunarodnjakom, bez obzira na to je li on iz Istre ili iz Dalmacije. Obojica tih svjetovnjaka koji se obraćaju redovnicima naglasiše da je, oponašajući velikog crkvenog naučitelja, najvažnije težiti za tim da budemo s tim nebeskim zaštitnikom u istoj domovini poslije smrti.

Vinko Grubišić

SAINT JEROME IN PIER PAOLO VERGERIO THE ELDER'S WORK
SERMONES DECEM PRO SANCTO HIERONYMO
 AND MARKO MARULIĆ'S *DE INSTITUTIONE BENE VIVENDI*
PER EXEMPLA SANCTORUM

Petrus Paulus Vergerius the Elder (1370-1444) is much better known for his works *De ingenuis moribus et liberalibus studiis adulescentiae* (*On the Noble Customs and Liberal Studies of Adolescents*) and *Vita Petrarcae* (*The Life of Petrarch*) than for his *Ten Sermons for Saint Jerome*. Nevertheless, Vergerius is among the first Renaissance writers to have said that the Scriptures could not be read with such pleasure if Jerome had not been so well acquainted with Cicero and other pagan writers.

Marko Marulić (1450-1524) was very familiar with St. Jerome's works and wrote a short *Vita diui Hieronymi p̄sbyteri* (unpublished until 1994) and also the short polemical tract *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt* (*Against Those Who Believe that Saint Jerome was an Italian*) but in this essay the focus is on Marulić's work *De institutione*, in which Marulić very often adduces examples from St. Jerome's life and works.

Vergerius addressed mainly priests and monks, but Marulić priests, monks and nuns as well as laymen. Both Vergerius and Marulić made references mainly to St. Jerome's humility, sacrifices and asceticism but also his knowledge and wisdom.

Both Vergerius and Marulić mentioned the famous dream of St. Jerome, as well as the tamed lion, obedient to Jerome and his monks. As far as Jerome's »*miracula post obitum*« are concerned, both Vergerius and Marulić mentioned Jerome's posthumous appearance to St. Augustine.

Vergerius' and Marulić's attitudes to Saint Jerome also show many differences which result from the differing natures of the two works: Vergerius wrote ten panegyric sermons for St. Jerome's feast day (the 30th of September) while Marulić wrote his *De institutione* as less specifically targeted texts for reading and meditation, with examples taken from the lives of numbers of saints on whom the religious should model their own lives.